

Adalék XVI. százévi drámairodalmunk történetéhez.¹

Az Uzoni-Fosztó félc unitárius egyháztörténelem I. köt. 146 és 148-ik lapjain (a 147-ik tévedésből kötetett oda) az alábbi töredéket tartalmazza.

„Ao. 1573. Qualis Disputatio fuit Varadini de Haereticis Unitariis Transylvanis [,] videri potest in Dialogo inter Stephanum Szabo Oroszházi Transylvanum Unius Dei cultorem, et Jacobum Czako Turi pastorem Varadiensem Trinitarium, quem forte' Stephanus Basilius concinnavit. In qua Disputatione praecipue negentur Loca: Joan. 1. 1. etsqb. 1. Joan. 5. 20. etsqb. [,] ut videri potest in Dialogo.

Finem disputationis juvat formaliter describere :

Cum Jacobus *Czako* Stephanum Oroszházi vincere non potuisset, circa finem sic objicit illi: Hazutz eretnek, eb, tzoki az házból, talám még a több Eretnekeknel is' eretnekebb vagy. Ha tudtam volna eb, házamban nem jöttél volna tsak bé is. Ad quae Stephanus *Szabo*: Bizony én is ha tudtam volna, hogy ilyen ebül vendéelj, nem jöttem volna ide, mint ag eb házához. De ilyenek vadtok tii, hogy mindjáraást szoktátok az embert szidni, rutolni, mihelyt valamint ollyant mond. *Czako* Jakab: Eregy, eregy, ne zazogj itt, még azt is bánom, hogy annyit hajjék szolnod, az ház-nép előtt. *Szabo* István: El mégyek, bár ne fély, hogy itt maradjak: de bizony azt nem bánom, hogy hagyál szolnom. Vale. *Czako* Jakab: Menyel, előtted az ut. *Czako* Jakab a Feleségének: Gazda Aszszony! Bizony mondom, hogy igen tudja forgatni az lrást az én földim, valahol tanolta. *Gazda Aszszony*: Bizony édes uram, éme kem úgy teczik, hogy igazat mond vala szegény! *Czako* Jakab: Vakarj vissza eb anyja tartotta, mert úgy megverlek. Talám te is akarod venni azt a Tudományt. Én töllem halgass Te. Lád bé,

¹ *Nagyváradi Komédia*. Kolozsvári unitar. Koll. Kt.-ban 1005 sz. kézirat.

hogy Caroli Péter és mind a Váradi Polgárok ezen a valláson vadnak, a' kin én. Bátor ugyan igazat mondana is, szégyen volna énnékem afféle tudatlan embernek szavára engednem. Nem tudom én ám afféle renden valoknak, hogy igen jó Plebaniája lett volna egynek is. Hogy, hogy maradhatnánk osztán Váradon, ha azt vallanám én is, bizony te is elejtenéd az aranyos fátyolt, ha azt a Tudománt kezdenők vallani. De jobb itt a' Böltsekkel ilyen jó fizetésen maradnunk, hogy nem mint azért a' vallásért valami szegény helyen nyomorganunk. *Gazda Asszony*: Kegyelmed tudja édes uram!

[Ime tsak ezen Dialogusból is megtecczik [,] minemű dolgok voltak a' Reformatiónak kezdetében, és miképpen sokan az Igasságot megismervén [,] a' jó fizetésért az Igasságot vallani nem akarták, sőt a' kik azt hirdették, azokat is szidalommal illették.]

Emyi az eddig kiadatlan szöveg.

Kanyaró Ferencz a Ker. Magv. 1888. 382. lapon e pár sorban emlékszik meg róla: „Valamelyik unitárius pap a Debreczeni Disputatio példájára a váradi disputatiót is feldolgozta hasonló czimű satirikus darabbá. A mű czélja kimutatni azt, hogy a ref. papok meggyőzötve is, már csak anyagi érdeküknél fogva sem térnek el hitőktől.“ Minthogy Kanyaró e véleményét bővebben nem okolta meg, mindeddig eldöntetlen, vajjon a nagyváradi Komédia drámairodalmunk avagy egyháztörténetünk emlékeit gyarapítja? Az alábbiakban e kérdésre igyekszem megfelelni.

A Komédia említi, hogy „Károlyi Péter és mind a váradi polgárok“ kálvinista hitűek. Ha tehát e vitatkozásnak valami historiai alapja van, úgy annak 1565—1573 között kell lennie, minthogy Károlyi ez időben élt Nagyváradon. Ámde e város, főleg Basilius fáradozására, 1569 végén unitáriussá lett (Uzoni-Fosztó I. 153; Ker. Magv. 1888. 246.). A dátum tehát 1565—1569-re szorítkozik, és pedig e 4 év közül is arra, a melyben az unitárizmus csak ujság volt ott, tehát sem a lelkeket nem izgatta föl, sem a kálvinista békét nem zavarta. Melyik ez év? Talán útba igazít a Basilius neve. 1566-ban ő a kolozsvári eklézsiák magyar papja (Ker. Magv. 1888. 245.) 1567-ben Torda áttérítője (Ker. Magv. 1888. 227.) 1568-ban írja és adja ki „A Credonak“ és „Egy néhány kérdés“ cz. munkáit. E három év közül egyikben sem járhatott Nagyváradon; 1569-ben ment oda először, Dávid Ferencz kísé-

retében. Ez más szóval annyit tesz, illetőleg tehet, hogy Basilius neve tévesen van összekapcsolva a Komédiával. S hogy a zavart még fokozzuk, megemlítjük, hogy az 1569-iki nagy hitvitán nagyváradi kálvinista lelkészül Czeglédi György és Károlyi Péter említetnek, Túri Czakó Jakab — nem, pedig mint pastornak, föltétlenül ott kellett volna lennie.

Czeglédi György és Károlyi Péter „Az egy igaz Istenről“ kiadott könyvének bevezetésében olvasható: „Basilius István fogadott nyáját elhagyván, mostan hivatal kívül a váradi anyaszentegyház után indult, hogy ezt is az igaz mellől elvonja.“ E könyv 1570-ben jelent meg. Uzoni pedig (I. 539.) ezt írja: „Steph. Basilli concionator Colosv. ungar. a disputatione Varadini permansit, ut coeptum per disputationem opus praeficiat.“ Basilius tehát vagy 1569 végén, vagy 1570 elején térítette át Nagyváradot. Ámde ha ez igaz, akkor nem értjük a Komédia némely kifejezését, hiszen pl. a megalapított unitárius egyház papja csak nem szorulhatott a kálvinista pap alamizsnájára.

Bármint is okoskodjunk, valódi historiai alapot nem tudunk találni. Hibás tehát az Uzoni-féle följegyzésből az 1573-iki évszám, ez a kifejezés „disputatio fuit Varadini“ s a szereplők nevei. Komédia hát a közöltem disputatio? Minden bizonynyal, mert határozott historiai alapja nincsen, mert költött személyek szerepelnek benne.

DR. BORBÉLY ISTVÁN.

Tanárgyülést megnyitó beszéd.¹

Kedves Kartársak! Mi, unitarius tanárok, második értekezletünket tartjuk. Összegyültünk. Más népes egyházak tanárai számához mértén kevesen vagyunk, de az egységes magyar nemzeti kulturának éppen olyan jóakaró és buzgó munkásai vagyunk és akarunk lenni, mint más egyházak, avagy az állam nagy számú tanárai. Ezt akarta egyházi főhatóságunk, a mikor értekezleteink tartását egyik kedves kartársunk javaslatára elrendelte; erre törekszünk mi, a mikor nemzeti kulturánk és egyházunk meleg szeretetétől áthatva, ide összegyültünk. A tudománynak, a közművelődésnek egyszerű hajlékában vagyunk, de kedves és magasztos azért e hajlék nekünk. Minden szöglete, minden porszeme elődeink egyházas buzgóságáról, áldozatkészségéről beszél. Több mint százéves munkával megszentelt oltára ez az igazi áldozatkészségnek. Innen, ez oltár mellől köszöntelek és szívem egész melegével üdvözöllek titeket, kedves kartársak, és titeket is kedves vendégeink, a magyar tanügy lelkes barátai.

Az együttes munkában való viszontlátás örömei egy év után édesek. Fájdalmunk is van. Első értekezletünk óta középiskoláink száma kettőre apadt, tordai gymnasiumunk államivá lett. Egyházunk Tordán, a lelkiismereti szabadság klasszikus földjén egyik, negyedfél százéves erős bástyájából kifogyott, így most a tordai kedves kartársakat nélkülözzük, velük a mi számunk is megapadt. A változhatatlanon megnyugszunk, megvigasztalódunk abban, hogy a mi és egyttal a tiszta magyarság több százéves bástyája állami főgymnasiummá létével az igaz hazafiság erős sziklavarává fejlődött, így birtokába jutva minden szükségeknek, exponált helyén jövőre még eredményesebben fogja és tudja szolgálni az egységes magyar

¹ Tartotta Pap M. székelykereszturi gymnasiumi igazgató az unitarius tanárok által Székelykeresztúron 1909. április 5.-én tartott értekezleten.